

Zondag 13 februari 2022

TivoliVredenburg – Hertz – 11.00 en 13.30 uur

(Vriendelijk verzoek: wilt u uw telefoon het zwijgen opleggen?)

BERLAGE SAXOPHONE QUARTET

Lars Niederstrasser sopraansaxofoon

Peter Vigh altsaxofoon

Juani Palop Tecles tenorsaxofoon

Eva van Grinsven baritonsaxofoon

Ria Marks regie

Jurjen Alkema (Het Blauwe Uur) decor- en lichtontwerp

Carin Eilers kostuums

Peter Vigh *1987

Inhale (proloog) (2019)

Johann Sebastian Bach 1685-1750

Goldberg-varianties, BWV 988 (ca. 1741)

Aria met dertig varianties, oorspronkelijk voor klavier solo

New Light on Goldberg luidt de ondertitel van deze uitvoering van de Goldberg-varianties. Tegen een decor van lichtgevende kubussen brengt het Berlage Saxophone Quartet een bewerking van Bachs meesterstuk ten gehore voor maar liefst acht saxofoons. Geen geringe opgave voor huisarrangeur Peter Vigh. Het lichtontwerp is van Jurjen Alkema, bekend van het (audio)visuele kunstenaarscollectief Blauwe Uur.

Het sprookje van de Goldberg-varianties

Wat er precies van waar is zullen we nooit zeker weten, maar het blijft een mooi verhaal: een van de monumenten uit de klaviermuziek als slaapmutsje. Graaf Hermann Karl von Keyserlinck uit Dresden was vaak ziek en kon dan maar moeilijk in slaap komen. Aan zijn persoonlijke klavecijnist, wonderkind Johann Gottlieb Goldberg, de taak om de nachtelijke uren achter het klavecimbel door te brengen en zo de graaf in slaap te spelen. Dat de graaf alleen het beste goed genoeg achtte voor zichzelf blijkt wel uit het feit dat hij Goldberg af en toe les liet nemen bij niemand minder dan Johann Sebastian Bach. En uit het feit dat hij uitgerekend aan Bach liet weten dat hij 'zachte en vrolijke muziek' wilde als slaapmuziek. Bach zou de stille hint hebben begrepen en een van zijn grootste meesterwerken hebben geschapen: de Goldberg-varianties.

Er is reden genoeg om aan dit verhaal te twijfelen: de varianties zijn lang niet altijd zacht en vrolijk en het werk was al gedrukt voordat Bach in 1741 Dresden bezocht. Bovendien is het stuk, door Bach gedoopt als 'Aria mit verschiedenen Veränderungen' ('Aria met verschillende varianties'), niet opgedragen aan de graaf of zijn klavecijnist. Het lijkt er eerder op dat Bach de veel-eisende varianties voor zichzelf heeft geschreven dan voor de toen dertienjarige Goldberg.

Hoewel het verhaal zeker geromantiseerd is, zit er wel een kern van waarheid in. Het is vermoedelijk ontstaan toen Bach zijn zoon Wilhelm Friedemann in Dresden bezocht. Waarschijnlijk heeft Bach, die een baan in Dresden ambieerde, toen de varianties aan de graaf getoond, waarop Goldberg ze heeft gespeeld. Of het werk vervolgens inderdaad de muzikale slaappil van de graaf werd is niet duidelijk, maar hij gaf Bach er honderd louis d'or voor (een Franse munteenheid). Een mooi bedrag, maar het komt niet in de buurt van de artistieke waarde van het werk; Bach en zijn zogenaamde opdrachtgever moesten eens hebben geweten dat de Goldberg-varianties een van de meest geliefde klavierwerken aller tijden zouden worden.

Een meesterwerk en een architectonisch hoogstandje

Na een lyrische aria, een sarabande met veel versieringen, volgen dertig varianties. Ten slotte klinkt de aria weer. Opvallend genoeg gebruikt Bach niet de melodie van de aria als uitgangspunt van de varianties, maar de harmonische progressie ervan. Het gevoel dat de varianties op elkaar lijken is er daardoor niet altijd, maar onder de oppervlakte zorgen de terugkerende harmonieën voor een sterke samenhang.

Bach zou Bach niet zijn geweest als hij van de dertig varianties geen architectonisch hoogstandje zou hebben gemaakt. Zo klinken er tien sets van drie varianties, waarmee Bach verwijst naar de Heilige Drie-eenheid. Iedere derde variatie is een canon: variatie 3 is een canon in de prime, variatie 6 een canon in de secunde (de tweede inzet van het thema is een secunde hoger dan de eerste), variatie 9 een canon in de terts, enzovoort. De varianties zijn echter ook in te delen in twee sets van vijftien.

Variatie 16 is met krachtige akkoorden en een gepunteerd ritme een schoolvoorbeeld van de Franse ouverture, die vaak aan het begin van barokke werken klinkt. Met deze ouverture lijkt deel 2 van de variaties te beginnen.

Verspreid over het hele werk staan drie variaties in de toonsoort g mineur, waarmee Bach opnieuw verwijst naar de Heilige Drie-eenheid. Het aantal variaties in G majeur is 27, oftewel 3 tot de derdemacht. Tegen de achtergrond van deze grote vormen laat Bach praktisch alles horen wat de barok te bieden heeft: een sierlijke sicilienne in variatie 7, een fuga in variatie 10 en een rijk-versierde sarabande in de 13de variatie. Een onvervalste toccata klinkt in de 20ste en in de laatste variatie verrast Bach met verschillende populaire Duitse volksliedjes. De oorspronkelijke teksten daarvan zijn heel wat minder verheven dan de Goldberg-varianties als geheel: 'Ik ben zo lang niet bij je geweest, kom dicht bij me', en: 'Kool en rapen hebben mij weggejaagd; als mijn moeder vlees had gekookt, had ik ervoor gekozen om te blijven.' Het 'kool en rapen-thema' is eerder gebruikt door een van Bachs grote voorbeelden: Dietrich Buxtehude. Na deze vrolijke laatste variatie keert de aria uit het begin terug en is de grootse cirkel van de Goldbergvarianties rond.

Uitdagingen bij het arrangeren

Hoewel Bach met de Goldberg-varianties het uiterste van klavecinisten vraagt, is een uitvoering op de moderne piano nóg moeilijker. De pianist moet op één klavier hetzelfde spelen als de klavecinist op twee klavieren. De handen van de pianist zitten hierdoor veelvuldig met elkaar in de knoop. Het is een probleem waar het Berlage Quartet in dit concert niet mee te maken heeft. Wél een grote uitdaging was dit monumentale werk te arrangeren voor saxofoonkwartet. Altsaxofonist Peter Vigh heeft zich aan deze klus gewaagd en heeft zijn arrangement geschreven voor acht saxofoons, bespeeld door vier musici. Een van de uitdagingen was het beperkte bereik van de saxofoon; terwijl op het klavecimbel een melodie over verschillende octaven geen probleem is, heeft Vigh dergelijke melodieën moeten verdelen over verschillende instrumenten. Stiekem een octaafje lager of hoger spelen is er namelijk niet bij; de puzzel van Bach zit zo ingenieus in elkaar, dat een aanpassing in de ene passage meteen gevolgen zou hebben voor een andere passage. Het is als een puzzel die je nooit meer kunt oplossen omdat één stukje op de verkeerde plaats ligt. Soms heeft Vigh bij het 'overgeven' van de melodie naar een andere saxofoon het verschil in klankkleur tussen de saxofoons uitgebuit, op andere plekken heeft hij juist een naadloze overgang gecreëerd. Tijdens de repetities hebben de leden van het kwartet gezamenlijk verder geschaafd aan het arrangement. Ook de ruimte op het podium speelt een rol in deze uitvoering. Twee sopraansaxofoons die een duet met elkaar spelen staan bijvoorbeeld dicht bij elkaar, terwijl de bariton of bas, die de baslijn speelt, op enige afstand staat. Het licht in de zaal wordt hierbij ook als middel ingezet.

Hier is van de nood een deugd gemaakt; de saxofoon heeft een kleiner bereik dan het klavecimbel, maar met verschillende saxofoons liggen er volop mogelijkheden voor kleuring, dynamiek, ruimte en licht. Het zijn mogelijkheden die Bach niet voorhanden had. Je zou bijna zeggen: als Bach de saxofoon had gekend...

Bart de Graaf

Berlage Saxophone Quartet

In het Berlage Blok, een studentenwoning van het Conservatorium van Amsterdam, werd in september 2008 door vier bevoegden saxofonisten het Berlage Saxophone Quartet opgericht. Ze werden gecoacht door onder anderen hun oud-docent Arno Bornkamp en leden van het Alban Berg Kwartet en het Koninklijk Concertgebouworkest. Ook volgden ze lessen bij het legendarische Artemis Quartet in Berlijn.

Geroemd om zijn 'muzikale speelplezier, natuurlijke flair, loepzuivere en ambachtelijke spel, waarin ze zoeken naar het uiterste' (Jury Dutch Classical Talent), toont het Berlage Saxophone Quartet graag zijn veelzijdigheid aan een breed publiek met eigen arrangementen en werken uit verschillende eeuwen en stijlen. Een speciale plek heeft Peter Vigh, die de eervolle rol op zich heeft genomen van arrangeur en 'huiscomponist'.

De vier musici sleepten al snel meerdere prijzen in de wacht, zoals de Eerste Prijs bij het Selmer Saxofoonkwartetten-concours, bij het Storioni Festival Concours en bij het Onwings! Presentatieconcours. In 2011 waren ze laureaat bij het Deutsche Musikwettbewerb in Berlijn, wat resulteerde in meer dan dertig concerten in Duitsland in de serie 'Konzerte junger Künstler'. In 2013 volgde de Eerste Prijs en de Publieksprijs bij de Dutch Classical Talent Tour and Award. Twee jaar later volgde de Kersjes Prijs voor uitzonderlijk talent in de Nederlandse kamermuziek.

Met hun afwisselende programma's (Sovjet Sax, Koekjes van eigen deeg, Stabat Mater, de Grote Vier... waren ze eerder te horen in TivoliVredenburg, het Concertgebouw Amsterdam, Muziekgebouw aan 't IJ, en op het Grachtenfestival, Holland Festival en Festival Classique Den Haag. Daarnaast speelde het Berlage Saxophone Quartet concerten in Frankrijk, Spanje, Italië en Duitsland.

In TivoliVredenburg waren ze o.a. te horen in de serie Muziek en Literatuur in een programma met schrijver Jan Brokken.